

Úvod do školní didaktiky

(přednášky)

1. Výchova, vzdělávání, vyučování; pedagogika, didaktika, školní didaktika
2. Vzdělávání: charakteristika, formy vzdělávání, klasifikace ISCED
3. Vzdělání: charakteristika, druhy vzdělání

Předmět didaktiky

Didaskein – učit, vyučovat, poučovat, jasně vykládat, dokazovat

Didaktika – umění vyučovat

- J.A.Komenský (1592-1670) – Didaktika velká (1657)
- G.A.Lindner (1828-1887) – Všeobecné vyučování (1878)
- O.Chlup (1875-1965) – Středoškolská didaktika (1935)
- V.Příhoda - Reformní hlediska v didaktice (1935-36)

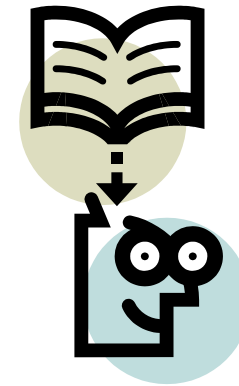

„Didaktiku vymezujeme jako teorii vzdělávání a vyučování. Zabývá se problematikou vzdělávacích obsahů, které se jakožto výsledky společensko-historické zkušenosti lidstva stávají v procesu vyučování individuálním majetkem žáků. Zabývá se zároveň procesem, který charakterizuje činnosti učitele a žáků a v němž si žáci tento obsah osvojují, tedy vyučováním a učením.“ *Skalková, J.: Obecná didaktika*

Struktura vyučovacího procesu

Ve struktuře celistvého procesu vyučování lze vyčlenit následující prvky, mezi nimiž se utvářejí vzájemné složité vztahy:

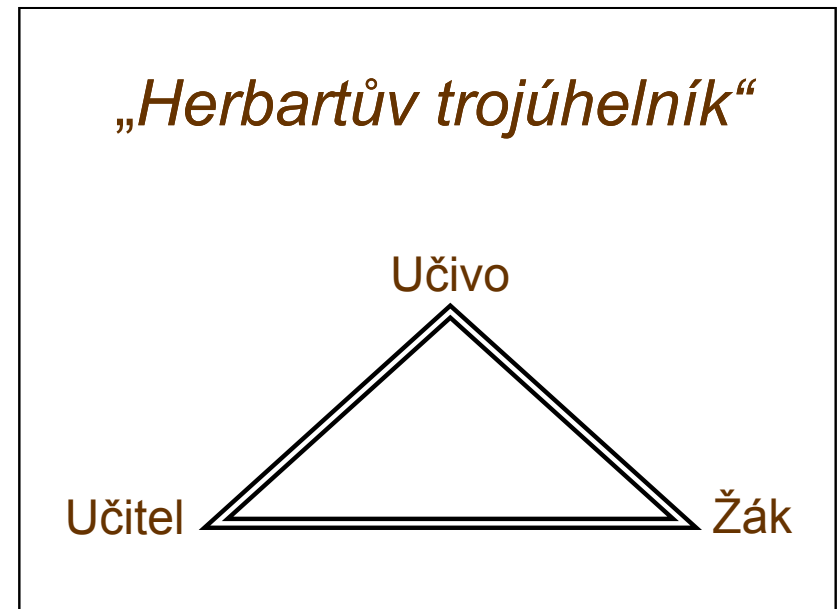
- a) Cíle procesu vyučování
- b) Obsah (učivo)
- c) Součinnost učitele a žáků
- d) Metody, organizační formy a didaktické prostředky vyučování
- e) Podmínky za nichž proces vyučování probíhá

Vyučovací proces

1. Teorie J.F.Herbarta (1776-1841) a jeho žáků (herbartovci)
2. Teorie J.Deweye (1859-1951) – pragmatická pedagogika
3. Konstruktivistické pojetí vyučování – vliv Piageta

Význam a vliv těchto teorií v soudobé praxi vyučování

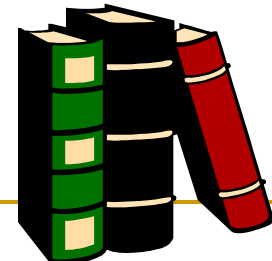
Vzdělání a jeho obsah

- Pojem vzdělání se vztahuje k osobnosti člověka
 - Vzdělání je v humanistickém pojetí chápáno jako
 - duchovní vyrovnávání se člověka se světem
 - dovednost znalým způsobem se podílet na společenském dialogu
 - stav, v němž lze převzít zodpovědnost
 - cesta k uvědomění si smyslu věcí, hodnot, jako pochopení podstaty věcí, souvislostí a svého místa ve světě.
 - Cílem vzdělání je pak celistvý rozvoj osobnosti člověka, chápaný jako nalézání vztahu člověka k sobě, ostatním lidem, společnosti, celku světa v intencích všelidských hodnot.

(Spilková, V.: Jakou školu potřebujeme?)

■ Obsah vzdělání

- Nejde pouze o množství informací

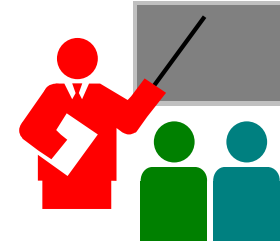

Vzdělání a jeho obsah - pokračování

- Zdroje vzdělávacích procesů
 - Např. oblast vědy, techniky filosofie, náboženství, umění, práce a praktická lidská zkušenost
- Jakými cestami se vzdělání získává?
 - Školy
 - Sebevzdělávání
 - Praktické činnosti
 - Moderní technické prostředky
- V historickém vývoji se mění
 - Cíle
 - Obsah
 - Funkce vzdělání
 - Jeho směřování k určitým skupinám populace

Vzdělávací koncepce

- **Různé vzdělávací koncepce**
 - Teorie vzdělání materiálního v. teorie vzdělání formálního
 - Teorie vzdělání všeobecného a teorie vzdělání odborného (Stále živá diskuse a nově se řeší i v současnosti)
 - Vzdělání základní - povinné (ZŠ 9 let a nižší gymnázia)
 - má charakter vzdělání všeobecného
 - Vzdělání na úrovni střední školy
 - Všeobecné (gymnázia)
 - Odborné (odborná učiliště, střední odborné školy)

- **Soudobá mezinárodní terminologie**
 - Primární vzdělání (1.-5. ročník ZŠ)
 - Nižší sekundární vzdělání (6.-9. ročník ZŠ + víceletá gym.)
 - Vyšší sekundární vzdělání (střední školy)

Nové soudobé trendy ve vývoji obsahu vzdělávání

- **Soudobý obsah vzdělávání se obohacuje o nové rozměry**
 - Výchova multikulturní, globální problémy, tolerance aj.
 - Jazykové vzdělávání
 - Počítačová gramotnost
 - Praktická témata denního života
- **Nové řešení vztahu všeobecného a odborného vzdělání**
 - posilování úlohy všeobecného vzdělání v odborném školství
 - zvyšování % populace navštěvující všeobecně vzdělávací školy
- **Role umění v obvyklém procesu vzdělávání**
 - Překonávání jednostranného racionalismu a technicismu
- **Zřetele k náležitému tělesnému rozvoji a motorice žáků**
- **Význam práce a pracovní výchovy jako součásti všeobecného vzdělávání**
- **Otevřenost vzdělávání**
- **Různé zdroje vzdělávání během života**
 - Masmédia, divadlo, knihovny, sebevzdělávání ...
 - Celoživotní vzdělávání => **učící se společnost**

Učivo a jeho výběr

- Jak se obsah vzdělávání stává učivem?
- Didaktická transformace
 - Uvažovat o cílech, k nimž daný obsah směřuje
 - Uvažovat o žácích (věkové zvláštnosti, role učiva v jejich životě)
 - Uvažovat o učiteli
- Kurikulum – vzdělávací projekt určující:
 - Záměry, cíle a úkoly vzdělání
 - Metody, postřehy a aktivity k dosažení cílů
 - Způsoby a nástroje zhodnocení úspěšnosti vzdělávání

- Soudobé problémy výběru učiva
 - Překonávání poznatkového encyklopedismu
 - Překonávání poznatkové roztržitosti a utváření syntézy poznání
 - Rozvíjející a výchovná funkce obsahu vzdělávání

Proč se v poslední třetině 20. století problém množství učiva a jeho roztržitosti vyhrotil?

=> Hledání řešení !

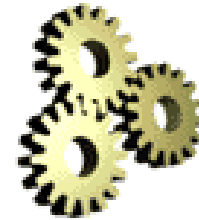
Překonávání poznatkového encyklopedismu

 Dlouhodobý problém celého 20. století až dodnes.

- Teorie základního učiva a mezipředmětových souvislostí (O.Chlup)
 - Učivo základní a rozšiřující
- Teorie exemplárního (fundamentálního) vyučování (W.Klafki)
- Teorie struktur (J.S.Bruner)
 - Nikoli izolované poznatky, ale důraz na pochopení základních vztahů

Překonávání poznatkové roztržitosti a utváření syntézy poznání

- Utváření mezipředmětových souvislostí (*O.Chlup*)
- Integrace předmětů (*vlastivěda*)
- Osvojování struktury poznatků (*J.S.Bruner*)
- Zařazování do učebního plánu předmětů, které mají syntetizující význam (*pravouka, logika, filosofie*)
- Projektové vyučování a zařazování interdisciplinárních projektů („*Náš les*“, „*Změny pohledů na svět v renesanci*“ apod.)
- Zařazování průřezových témat do vyučování („*Výchova zdravého životního stylu*“, *výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech*“, „*mediální výchova*“)
 - Potřebná spolupráce učitelů
- Využívání (*realizace*) rozvíjející výchovné (*formativní*) funkce vyučování (*hidden curriculum*)

Učitelská profese

- **Pedeutologie** – teorie učitelské profese
- Co studovat k tématu učitelské profese

- Pařízek, V.: Učitel a jeho profese. 1988
- Průcha, J.: Učitel: charakteristiky profese edukátora. V knize Moderní pedagogika. 1997
- Švec, V.: Pedagogická příprava budoucích učitelů: problémy a inspirace. 1999
- Blížkovský, Kučerová, Kurelová: Středoevropský učitel. 2000.
- Havlík, R.: Učitelské povolání z pohledu sociálních věd. 1998
- Šimoník, O.: Začínající učitel. 1994
- Kiriadou, Ch.: Klíčové dovednosti učitele. 1996
- Mazáčová, N.: Pedagogické dovednosti studenta učitelství a možnosti jejich rozvíjení. (Disertační práce) 2002
- Hrabal, V.: Jaký jsem učitel? 1988

Základní kompetence učitele

„Nejvýznamnějším uměním učitele je probouzet v žácích radost tvořit a poznávat.“

(Albert Einstein)

■ **Kompetence odborně předmětové**

☞ spočívající ve zvládnutí vědeckých, či uměleckých základů aprobačních předmětů.

■ **Kompetence psychologické**

☞ spočívající ve způsobilosti učitele přistupovat k žákům z hlediska jejich věkových a individuálních zvláštností, možností i bariér jejich vývoje, vytváření postojů k hodnotám.

■ **Kompetence pedagogicko psychologicko didaktické**

☞ spočívající ve způsobilosti učitele pracovat s učivem tak, aby se přetvářelo v žákovu informovanost a schopnost myslet v dané oblasti, vytvářet si názory, diskutovat, řešit úkoly a samostatně se orientovat.

Základní kompetence učitele (pokračování)

■ **Kompetence komunikativní**

- ☞ tedy dovednost vytvářet mezi žáky a učiteli a mezi žáky navzájem atmosféru dobrého soužití, kooperace při řešení úkolů, tolerance, občanské vzájemnosti, pochopení pro druhého, či smyslu pro spravedlnost.

■ **Kompetence pedagogicko manažerské**

- ☞ spočívající v uvádění žáků či studentů do širších souvislostí reálného života školy, ale i širšího prostředí obce, města apod.

■ **Kompetence poradenské a konzultační**

- ☞ zejména ve vztahu k samotným žákům a jejich rodičům, se zřetelem k řešení náročnějších výchovných problémů, problému např. jak se učit, jak překonávat problémy při výuce, jak připravovat žáky na budoucí život apod.

Model didaktických dovedností učitele

■ Projektové pedagogické dovednosti

- Jedná se o skupinu dovedností, které se týkají přípravy učitele na vlastní výuku, jeho schopnosti promyslet nejvhodnější metodický postup a předem analyzovat zamýšlené didaktické situace ve výuce.

■ Realizační pedagogické dovednosti

- Jedná se o poměrně obsáhlou skupinu dovedností, které se týkají vlastní práce učitele s žáky či studenty ve vyučovací hodině, jeho schopnosti realizovat naplánované didakticky připravené aktivity a situace s žáky.
 - Skupina dovedností zaměřená na práci s učivem, obsahem vědění a procesy osvojování vědění
 - Skupina dovedností zaměřená na práci s žákem, skupinou žáků – třídou
 - Skupina dovedností zaměřená na časoprostorové a jiné podmínky vyučování
 - Skupina dovedností zaměřená na osobnost učitele

Vzájemné vztahy učitele a žáků ve vyučování

■ Vyučování orientované k učiteli

(Herbart)

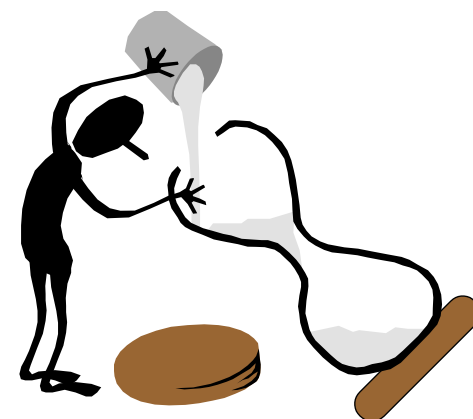
- Důraz kladen na učitele a na látku
- Žák je chápán jako činitel receptivní, přijímající, spíše pasivní. Osvojuje si předkládané učivo
- Upevnilo se v běžné školní praxi

■ Vyučování orientované na žáka

(Dewey)

- Důraz na aktivitě žáků, jejich samostatnosti.
- Rozvíjení iniciativy, tvořivosti, dovednosti řešit problémy
- Vlastní praktické dovednosti žáků, experimentování.
- Současné snahy o inovační a alternativní přístupy

Pojem dovednost

Shrneme-li výsledky srovnání různých pojetí pojmu dovednost, můžeme konstatovat, že dovednost je chápána jako:

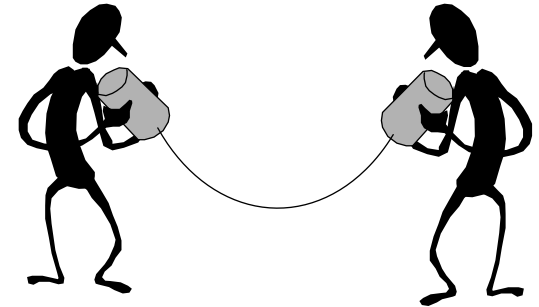

- ❑ Učením získaná způsobilost k činnosti
- ❑ Osvojená činnost, způsob činnosti, úspěšné provádění činnosti
- ❑ Vnitřní plán, schéma, nebo model činnosti
- ❑ Složitější kognitivní struktura

Přístupy k analýze vlastního procesu učení a vyučování

Vyučování je proces součinnosti učitele a žáků, kteří mají společný předmět činnosti – vyučování.

Jde o oboustranně aktivní participativní proces.

Základní aspekty analýzy

1. Aspekty obsahově kognitivní, spjaté s didaktickou transformací učiva učitelem
2. Komunikativní aspekty vyučování
3. Motivační aspekty vyučování
4. Hodnotící aspekty jako nedílná součást vyučování

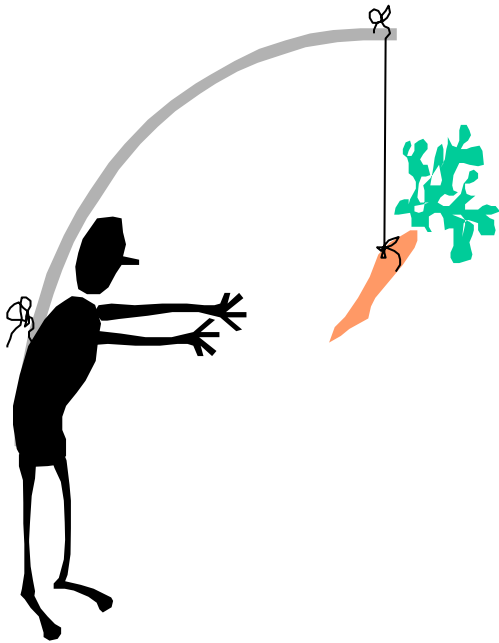
Všechny se vzájemně prolínají a jsou vnitřně spjaty

Komunikativní dimenze vyučování

- Tématika lidských vztahů ve vyučování
- Interakce učitelů a žáků a žáků mezi sebou
- Způsoby komunikace jsou důležité pro:
 - Průběh procesu učení žáků
 - Pro klima třídy a celé školy
- Jde o:
 - Verbální (slovní) komunikaci
 - Nonverbální (mimoslovní) komunikaci
 - Komunikaci činem
- Komunikační činy žáků mají někdy podobu sdělení o tom, jaký je jejich vztah:
 - Ke školní práci
 - K předmětu
 - K učiteli
 - Ke spolužákům

Motivační dimenze vyučování

- Motivace dynamizuje a usměrňuje
 - Činnost žáků
 - Pohnutky a činnosti
 - Uspokojuje určité potřeby
- V systému motivů žáků se projevují:
 - Faktory věkové
 - Faktory situační (pocity důvěry, jistoty, napětí, stresů...)
- Motivace
 - Primární (zvědavost dětí)
 - Sekundární (pochvala, trest...)

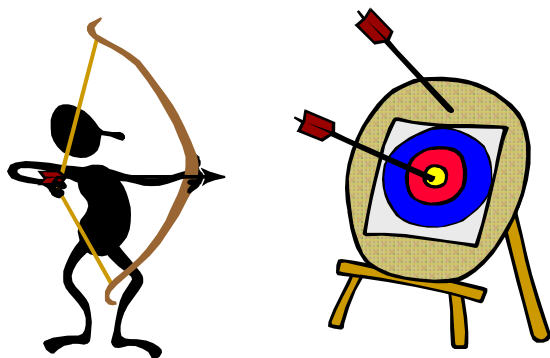
Skutečnou funkci motivace je nutné promýšlet v konkrétních didaktických situacích

Funkce cíle v procesu vyučování

- **cíl** ⇔ významný prvek ve složitých vztazích vyučovacího procesu

- **Vyučování** – má vždy k cíli zaměřený průběh
- **Cíl vyučování** – zamýšlený a očekávaný výsledek
- **Výsledek** – změny ve vědomostech, dovednostech a vlastnostech žáků (hodnotové orientaci i osobnostním rozvoji)

Proces konkretizace cílů

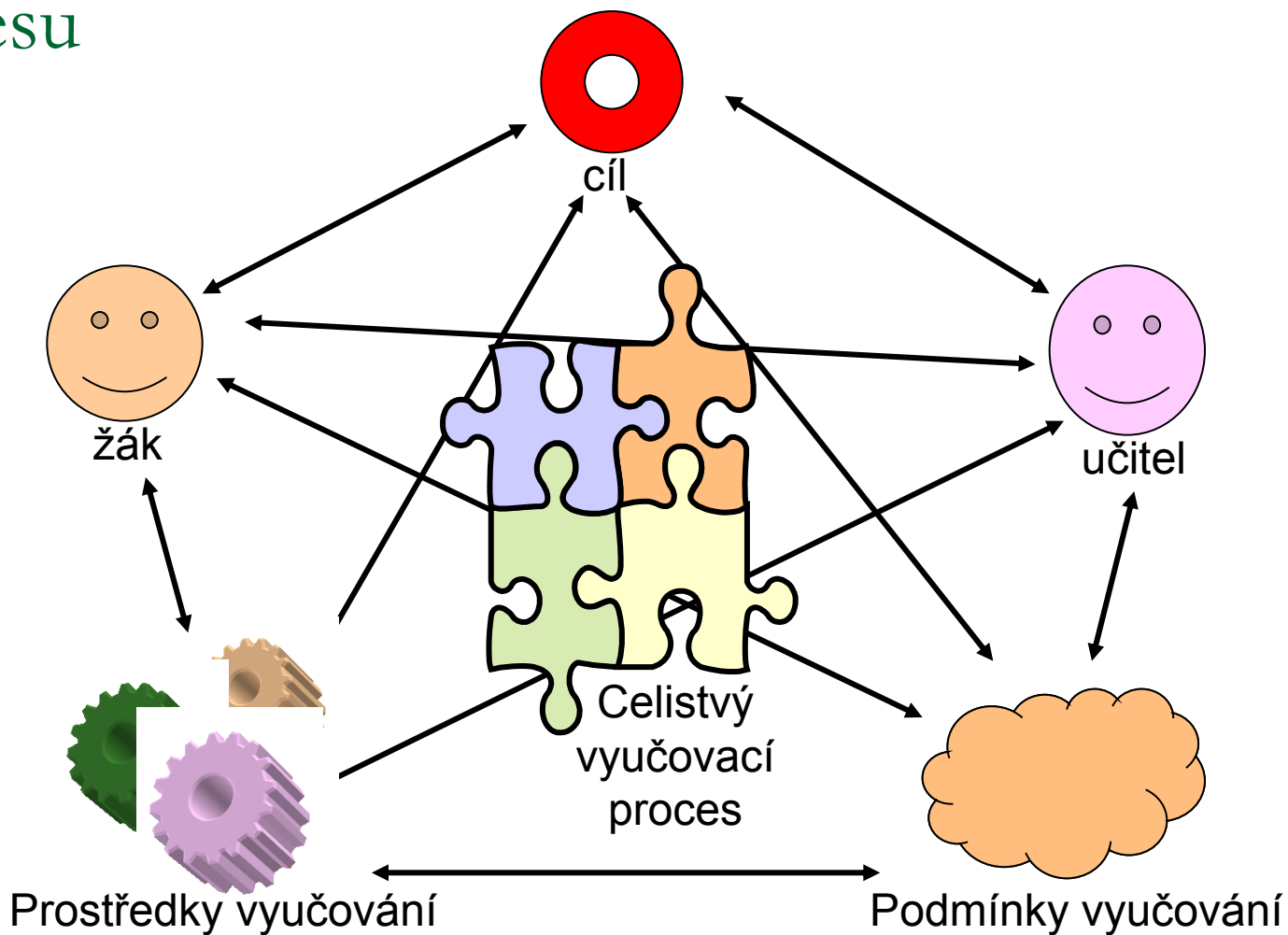
- **Věcně obsahový** – hledisko učiva
- **Osobnostně rozvojový** – hledisko rozvoje osobnosti žáka

Východisko pro formulaci cíle: Jakých změn mají žáci dosáhnout?

Volba cíle ovlivňuje prostředky realizace cíle

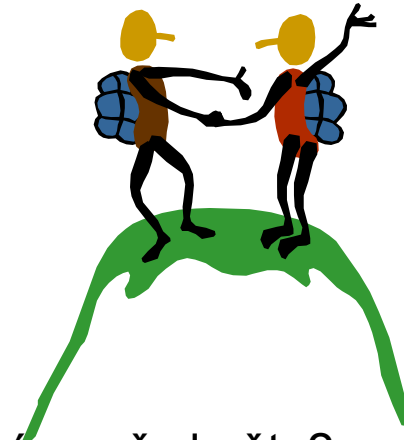
Prostředky realizace cíle: učivo, metody, organizační formy

Kategorie cíle v systému vztahů vyučovacího procesu

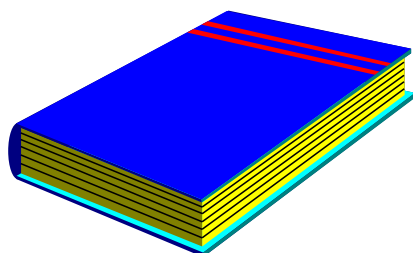

Motivační význam cíle

- **Jestliže žák zná cíl a ztotožní se s ním, zvyšuje se efektivita učení**
 - Žák se vnitřně ztotožní s cílem ⇒ je vnitřně podněcován k aktivitě
- **Jak toho dosáhnout?**
 - Dostupnost cíle
 - Konkrétní formulace
 - Cíl jako přirozený problém
 - Cíl jako zajímavý problém
- **Ve vztahu k cíli si učitel klade otázky:**
 - Znájí žáci hlavní cíle a smysl učení se konkrétnímu předmětu?
 - Přihlížejí cíle k životním zkušenostem a aktuální potřebám, zájmům, přáním a plánům žáka?
 - Jsou cíle v souladu s dosaženými možnostmi a úrovní žáků?
 - Vytvářejí podmínky pro to, aby se žáci učili rádi?
 - Považují je žáci za splnitelné, vzbuzují v nich potřebu se dále vzdělávat?
 - Učíme žáky hledat si postupné vlastní cíle, hledat cestu jejich realizace?

Hodnotící dimenze vyučování

Literatura

- *Skalková, J.:* Za novou kvalitu vyučování
- *Skalková, J.:* Obecná didaktika
- *Spilková, V.:* Jakou školu potřebujeme?
- *Helus, Z., Hrabal, V., Kulič, V., Mareš, J.:*
Psychologie úspěšnosti žáků.
- *Schimunek, F.P.:* Slovní hodnocení žáků.
- *Kulič, V.:* Chyba v učení

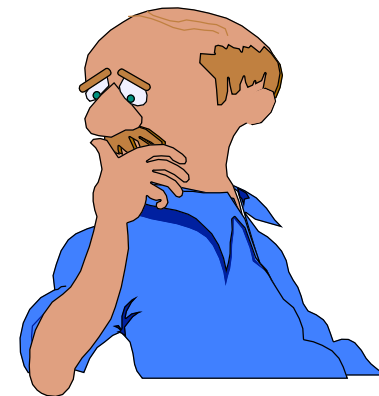
Alternativní školy a pedagogické inovace v současné škole

? Proč je v posledních desetiletích u nás i ve světě škola předmětem kritiky?

! Protože je řada výhrad ke škole jako instituci i k vnitřnímu životu škol.

- ✓ Encyklopedismus, formalismus.
- ✓ Jednostranná racionalizace vyučování
- ✓ Deformace vztahu učitel <-> žák
- ✓ Fenomén odcizení: Ve škole se necítí dobře ani žáci, ani učitel

? Řešení ? Zakládání alternativních škol a realizace pedagogických inovací

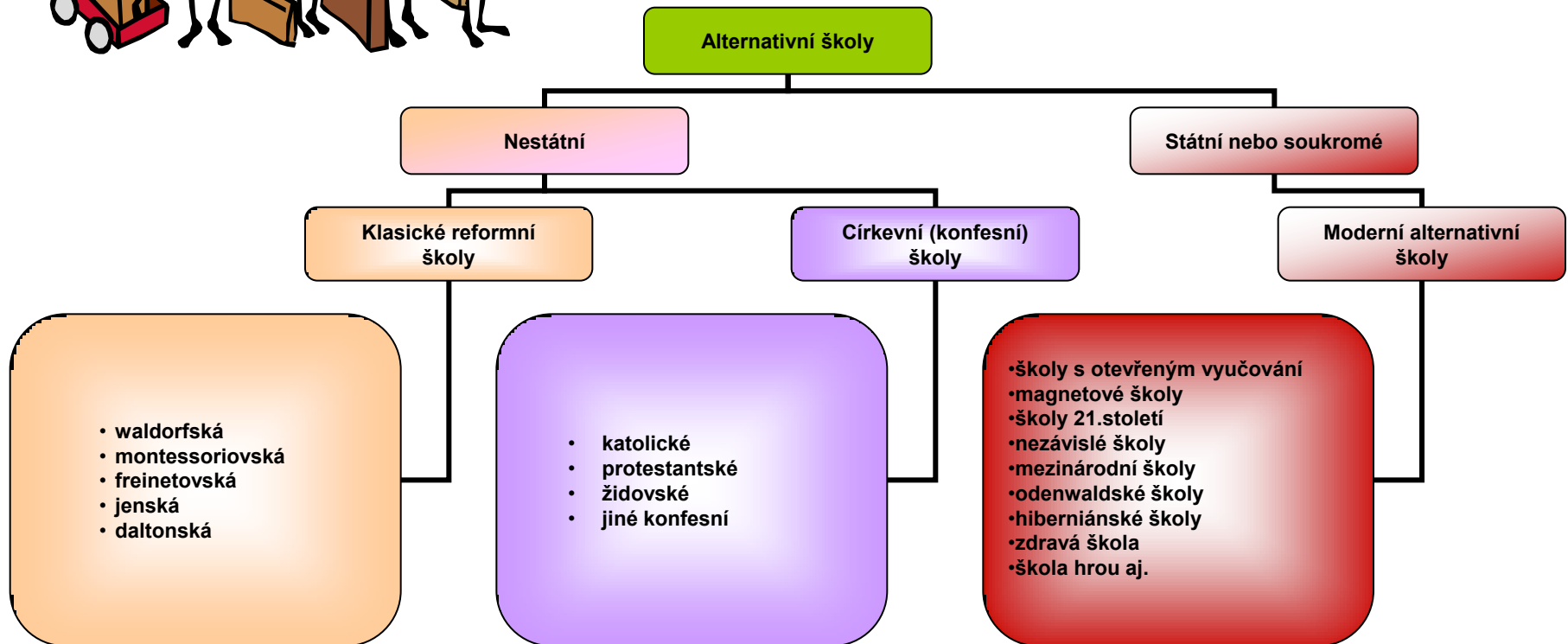
■ Doporučená literatura:

- Singule,F.: **Současné pedagogické směry a jejich psychologické souvislosti.** Praha, SPN 1992.
- Skalková,J.: **Za novou kvalitou vyučování.** Brno, PAIDO 1995.
- Štech,S.: **Škola stále nová,** Praha, UK 1992
- Průcha,J.: **Alternativní školy.** Praha, Portál 1996.
- Rýdl,K.: **Alternativní pedagogické hnutí v současné společnosti.** Brno, Marek Zeman 1994.
- Kol.autorů: **Učím s radostí.** Praha, Agentura Strom 2003.

Základní charakteristické rysy alternativních škol

- Škola je zaměřena pedocentricky.
- Škola je aktivní.
- Škola usiluje o komplexní výchovu dítěte
- Škola je chápána jako životní společenství
- Je kladen důraz na učení „z života pro život“

Pedagogické inovace

- Navazují často na děje reformního hnutí
- Praktické zavádění nových prvků do vyučování
- Cílem je zkvalitnění běžné výuky
- Nejčastější pedagogické inovace:
 - Otevřené vyučování
 - Bielefeldské školní projekty
 - Freinetova pedagogika
 - Skupinové a kooperativní vyučování
 - Integrativní a celostní pedagogika

Současný učitel by měl přemýšlet o vlastních inovacích v běžné výuce:

Jak využívat ve své každodenní práci nových poznatků a jak tedy smysluplně měnit pedagogickou praxi.

Otevřené vyučování

- „Open classroom“ – využívá poznatky z vývojové psychologie
 - Od 60.-70. let v USA a Anglii
- **Otevřené vyučování** – zásadní změna pedagogického postoje k dětem
 - Otevřenost vyučování vůči žákům
 - Otevřenost vyučování navenek

Učení chápe jako aktivní konstruktivní proces -> žák je aktivní.
Akcentuje význam vlastních zkušeností žáka

■ Cíle:

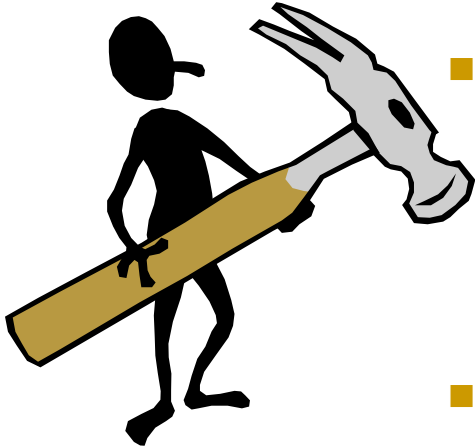
- Rozvoj celistvé osobnosti žáka
- Aktivní a samostatní získávání zkušeností
- Tvořivé učení
- Rozvoj schopnosti komunikace a kooperace

■ Charakteristické znaky:

- Změna tradičního prostředí a atmosféry
- Společná činnost (práce) v kruhu
- Svobodně volená práce
- Týdenní plánování
- Řešení projektů
- Učební plány – přehled toho, co je závazné a co jsou nabídky pro vlastní volbu

Freinetova pedagogika

Célestin Freinet (1896-1966)

- **Kritizuje:**
 - ❑ Odcizení školy od života
 - ❑ Verbální osvojování konkrétních poznatků
 - ❑ Nedostatek praktických činností ve vyučování
 - ❑ Odtržení duševní práce od tělesné
- **Vysoce hodnotí význam práce v životě člověka**

Základní principy:

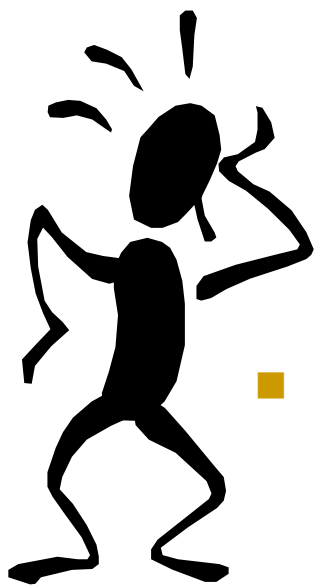
1. Škola je těsně spjatá se svým prostředím (vesnice, městská část)
2. Práce je středem veškeré činnosti
3. Svobodné volné vyjadřování (slovem, výtvarně, hudbou...)
4. Individuální a společenská zodpovědnost – pracovní kooperace
5. Třídní samospráva
6. Neodmítá význam role učitele
7. Zvláštní specifické techniky a pracovní materiály (volné texty, školní tiskárny, školní korespondence, třídní noviny, pracovní ateliéry)

Freinetova pedagogika - principy

1. Žák má právo na vlastní individualitu a vlastní proces učení.
2. To, že žáci jsou rozliční je obohacením pedagogické činnosti.
3. Žák má právo se učit vlastním tempem.
4. Učení má být radostné a vést k prožitku úspěchu.
5. Selektce na základě konkurence a neúspěchu má být odstraněna
6. Cílem procesu učení je vlastní experimentování, nikoli přejímání hotových výsledků.
7. Myšlení žáků nemá určovat školní knižní moudrost, ale vlastní kritické zkoumání skutečnosti.
8. Žák je iniciátorem a organizátorem vlastního procesu učení.
9. Učení má být společně organizovánotak, aby za ně žáci cítili odpovědnost.
10. Své konflikty žáci řeší v radě třídy a uplatňuje se samospráva.

Problémové vyučování

Poznávání řešením problémů

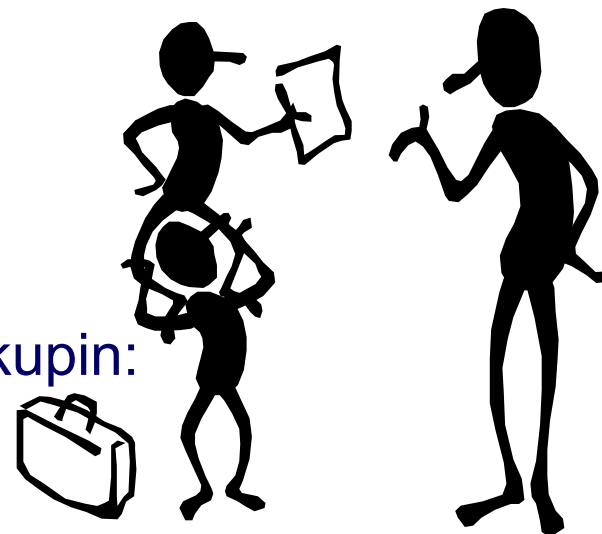
- Rozlišování problémových úloh:
 - Z hlediska složitosti a obtížnosti (náročnosti)
 - Z hlediska postupů při řešení:
 - Algoritmické postupy
 - Heuristické postupy
 - Intuice jako metoda řešení problémů
- Začleňování problémových situací do výuky
 - Formulace problémové situace
 - Jedna nebo více obtíží
 - Žák doplňuje chybějící informace
 - Návrh řešení

Skupinové a kooperativní vyučování

■ Využívá sociálních vztahů ve vyučování

■ Charakteristické rysy:

- Formulace problému
- Sestavení a výběr členů skupiny
- Nové uspořádání prostoru
- Učitel sleduje a usměřuje práci skupin:
 - Formulace problému
 - Proces vlastního řešení
 - Výsledky skupinové práce jsou předmětem spolupráce celé třídy

■ Kooperativní vyučování

- Akcentuje princip spolupráce a vzájemné pomoci oproti jednostranně kompetitivnímu pojetí

Projektové vyučování

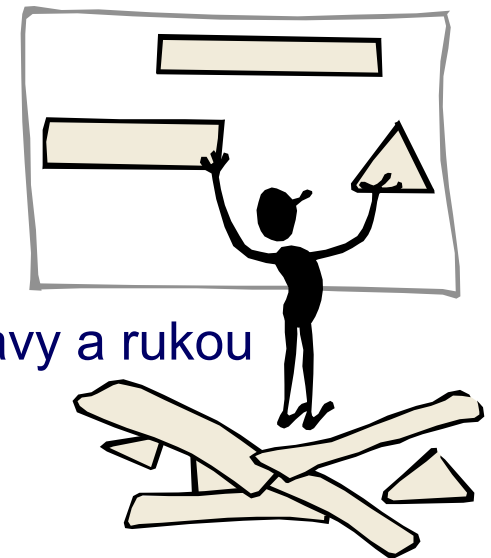
přelom 19. a 20. století (Dewey, Kilpatrick)

Literatura:

Kašová, J.: Škola trochu jinak – projektové vyučování v teorii i praxi.

- **Cíl – překonat nedostatky běžné tradiční školy:**
 - Izolovanost a roztržitost vědění
 - Odtrženost od životní praxe → nízká motivace žáků → odcizení zájmu žáků
 - Pamětní jednostranné kognitivní učení

- **Charakteristické rysy**
 - Orientace na zkušenost žáka
 - Aktivní vztah dítěte ke třídě, k světu
 - Nelze odtrhnout poznání a činnost, práci hlavy a rukou
 - Činnost individuální i sociální
 - Ztotožnění se s činností
 - Emocionální prožitek
 - Vedení k zodpovědnosti žáků k dokončení úkolů, sebehodnocení

Projektové vyučování (pokračování)

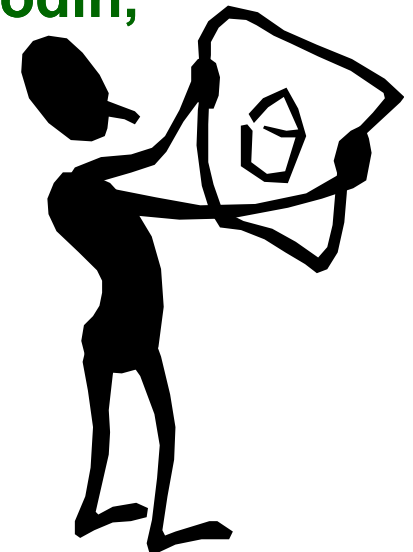
□ Postup:

1. Volba situace, která je pro žáky skutečný problém
2. Diskuse plánu řešení zvoleného projektu
3. Vlastní činnosti při řešení projektu
4. Závěr projektu -> zveřejnění výsledků práce a zhodnocení

**Projekty mohou mít rozsah několik hodin,
ale i dnů či týdnů**

□ Význam:

- Překonávají se hranice jednotlivých předmětů
- Komplexní pohled na skutečný svět
- Integrace poznatků z více oborů
- Rozvoj iniciativy, samostatnosti a tvořivosti

Vybrané typy alternativních škol

Waldorfská

- Rudolf Steiner (1861-1925)
- Soustava filosoficko-pedagogických názorů – antroposofie
- 12 let, předchází mateřská škola, navazuje 13. ročník
- Výchova v epochách
- Metodiky vyučování:
 - Pozorování, prožívání, experiment
 - Vzpomínání, popisování, nakreslení, verbalizace
 - Zpracování, analýza, abstrahování, generalizování, tvoření teorií
- Slovní hodnocení – jaký žák je, jaký by mohl být a co pro to má udělat
- Specifické požadavky na osobnost učitele

Montessoriovská

- Marie Montessori (1870-1952)
- Základní fenomény:
 - Neklást úkoly z vnějšku ale respektovat volbu jednání
 - Dítě přestává s činností až když je nasycena jedna potřeba a hlásí se nová
- Vnitřní potřeby, vnější předměty, respektování svobody vývoje
- Princip věkové heterogenity – spojování věkově různorodých skupin (optimální 3 ročníky)
- Svobodná volba zaměstnání, jednota fyzické a duševní aktivity
- Úloha pedagoga vzhledem k dítěti: „Pomoz mi, abych to mohl udělat sám“

Aktuální problémy vnitřní přeměny naší školy

Skalková, J.: **Pedagogika a výzvy nové doby**. Brno, Paido 2004.

- Nové trendy v koncepci vzdělávacích obsahů
- Maturita – trvalý předmět diskusí
- Problém osmiletých gymnázií
- Diferenciace a socializace vyučování
- Využívání médií jako didaktických prostředků v procesu školního vzdělávání
- Rámcový vzdělávací program pro základní školu
- Výchova a vzdělávání v kontextu soudobých globalizačních tendencí

